

واکاوی شاخصه‌های مدیریت جهادی در گام دوم انقلاب اسلامی با تاکید بر منظومه فکری امام خامنه‌ای (مدظله العالی)

اصغر رجیبی ده برزوئی^۱

۳

دوره ۱، شماره ۳، پیاپی ۳
زمستان ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۴/۰۹/۰۶
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۴/۱۱/۲۰
صص: ۲۵-۷

شابا الکترونیکی: ۳۱۱۵-۸۸۶۲

چکیده
به منظور انتخاب مدیران شایسته، باید شاخصه‌هایی وجود داشته باشد تا مدیران را با آن معیارها مورد سنجش قرار داد. امام خامنه‌ای مدیریت جهادی را نوعی روحیه فرهنگ مبارزه جویی و کنش‌گری آگاهانه، معنا و تفسیر می‌کنند. هدف این پژوهش، تبیین شاخصه‌های مدیریت جهادی برگرفته از بیانات عالمانه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) و ارائه به جامعه مدیریتی کشور به منظور ترویج، به کارگیری و اجرایی کردن رهنمودهای ایشان در جامعه اسلامی است. حال پرسش این است که شاخصه‌های مدیریت جهادی در گام دوم انقلاب با تاکید بر منظومه فکری امام خامنه‌ای (مدظله العالی) چیست؟ پژوهشگر با استفاده از روش تحلیل مضمون، داده‌های حاصل از بیانات امام خامنه‌ای (مدظله العالی) را مفهوم‌سازی کرده است. بر اساس آن مفاهیم، مضامین اولیه و مضامین سازمان دهنده به دست آمد. در نهایت، با ترکیب و ادغام مضامین فراگیر نزدیک به هم پنج بعد ایمان و کار برای خدا، جدیت و خستگی ناپذیری، بصیرت در انجام امور محوله، شتاب توأم با تدبیر، دشمن شناسی با تاکید بر اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله العالی) استخراج گردید.
کلیدواژه‌ها: امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، خستگی ناپذیری، شتاب توأم با تدبیر، گام دوم انقلاب، مدیریت جهادی.

DOI: 10.22034/syssir.2026.735064

استناد: رجیبی ده برزوئی، اصغر (۱۴۰۴). واکاوی شاخصه‌های مدیریت جهادی در گام دوم انقلاب اسلامی با تاکید بر منظومه فکری امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، پژوهش‌های راهبردی گام دوم انقلاب اسلامی، ۱(۳)، ۷-۲۵.

۱. گروه معارف، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه

آنچه در سعادت جامعه نقش اساسی دارد، شایستگی و جامع شرایط بودن مدیران و کارگزاران آن جامعه است. در سازمان‌ها نیز موفقیت سازمان در رسیدن به اهداف و مأموریت‌های سازمانی منوط به مدیرانی شایسته و لایق می‌باشد. بنابراین انتخاب کارگزاران و مدیران اصلح سزاوار توجه و بررسی فراوان است و باید معیارهایی برای سنجش افراد و انتخاب ایشان در نظر گرفته شود. مسلماً معیارهای سنجش در هر جامعه باید متناسب با ارزش‌ها و جهان بینی آن جامعه تعریف شود. اگرچه در تعریف مدیریت همه صاحب نظران هم داستان نیستند و حتی در علم یا هنر بودن مدیریت اتفاق نظر ندارند، ولی همه آنان مدیریت را فرایند انسانی می‌دانند. به دیگر سخن مدیر موفق، با شناختی که از مجموعه خویش دارد بهترین راهکار را به سوی هدف تنظیم می‌نماید. مدیریت، فرآیند طراحی و حفظ محیط و شرایطی است که در آن، افراد و گروه‌ها برای دستیابی به اهداف منتخب گروهی، به طور موثر و با انگیزه فعالیت می‌کنند. مدیریت عبارت است از هماهنگ کردن منابع انسانی و مادی برای نیل به هدف. مدیریت جهادی زاینده و ثمره انقلاب اسلامی است و در برهه‌های مختلف، توانسته ناکارآمدی دستگاه بوروکراسی را جبران کند. مدیریت جهادی در واقع همان مدیریت علمی است که بر اساس فرمول‌ها و قوانین مطرح در دانش مدیریت پایه ریزی شده است (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۷: ۲). مدیریت جهادی هنر توانستن و ارائه طرح جدیدی بود که با ظهور پدیده انقلاب اسلامی در ایران شکل گرفت (لطیفی و سعدآبادی، ۱۳۹۳: ۹۹). مقام معظم رهبری می‌فرمایند: «مدیریت جهادی همان کار و تلاش با نیت الهی و مبتنی بر علم و درایت، در شرایط فشارهای خباثت‌آمیز قدرت‌های جهانی و در شرایط دیگر، جهت تداوم حرکت رو به جلوی کشور است» (بیانات مقام معظم رهبری به تاریخ ۱۳۹۲/۱۰/۲۳). مدیریت جهادی یکی از مهمترین رویکردهای پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی می‌باشد. امام خامنه‌ای مدیریت جهادی را راه رسیدن به اهداف و مقاصد انقلاب اسلامی دانسته به طوری که ایشان معتقد است که این امر با تبلی و سستی محقق نمی‌گردد. از طرفی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به عنوان چراغ راهی برای رسیدن به این مقصود است. با توجه به تغییر نسل‌ها و انواع تهدیداتی که از طرف دشمن متوجه هویت، مبانی و اصول انقلاب است، امروز و در آغاز گام دوم انقلاب لازم است بستر نهادینه سازی موتور محرکه انقلاب در اقصای مختلف، به ویژه نوجوانان و جوانان فراهم شود و الگویی کامل و

جامع معرفی گردد، الگویی که متا سفانه به دلیل نفوذ الگوهای غربی و غیرا سلامی در علوم انسانی مورد غفلت واقع شده است (علی پور، ۱۴۰۰: ۷۲).

در بیان مسئله که دغدغه اصلی پژوهشگر است در ذهن متبادر می شود که شاخصه های مدیریت جهادی از منظر امام خامنه‌ای (مدظله العالی) چگونه باید مطرح شود که مورد استفاده مدیران راهبردی در سطح کشور قرار گیرد؟ به عبارتی مدیریت جهادی، دارای چه ویژگی هایی است که می تواند موجب پویایی، تحرک، رشد، نشاط، خلاقیت و نوآوری همراه با حفظ و تقویت روزافزون ارزش های الهی و انسانی در جامعه گردد و بتواند به عنوان چراغ راهنمایی برای مدیران دلسوز و خدوم نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد؟ پژوهشگر با استفاده از روش تحلیل مضمون، داده های حاصل از بیانات امام خامنه ای (مدظله العالی) را مفهوم سازی کرده اند. بر اساس آن مفاهیم، مضامین اولیه (انس با قرآن و دعا، کمک به بندگان الهی، عزم راسخ، اراده محکم، تلاش گر، هوشیاری، بینش، شب و روز نشناختن، دنبال کار را گرفتن، شناخت تهدیدات، چهره واقعی دشمن) و مضامین سازمان دهنده (نیت الهی، خدمت به مردم، مقاوم، سرسختی، عمل مجاهدانه، روشن بینی، دور اندیشی، پرکاری، حرکت توأم با تدبیر، شناخت هدف دشمن، استکبارستیزی) و مضامین فراگیر به دست آمد. در نهایت، با ترکیب و ادغام مضامین فراگیر نزدیک به هم پنج بعد ایمان و کار برای خدا، جدیت و خستگی ناپذیری، بصیرت در انجام امور محوله، شتاب توأم با تدبیر، دشمن شناسی با تاکید بر اندیشه امام خامنه ای (مدظله العالی) استخراج گردید.

پیشینه پژوهش

در باب واکاوی شاخصه های مدیریت جهادی در گام دوم انقلاب اسلامی از جهت نظری و تحقیقاتی، پیشینه مرتبطی مشاهده نشد، علی رغم آن پژوهش هایی به شرح زیر برخی از متغیرهای پژوهش را به صورت مجزا مورد واکاوی قرار داده اند:

مقاله شناسایی ابعاد و مولفه های مدیریت جهادی در بنیاد شهید استان تهران نوشته خانم ها صدیقه طوطیان صفهانی و حاجیه رجیبی فرجاد و آقای غلامرضا سیاه پور با روش تحقیق کیفی بوده و در جمع آوری داده ها از روش تحقیق آمیخته در سال ۱۴۰۰ انجام پذیرفته که نتایج نشان داد

که بر روی ۶ مؤلفه‌ی (روحیه ایثارگری، کار و تلاش مضاعف، مسئولیت‌پذیری، شایسته‌سالاری، وجدان کاری، خودباوری)، توافق و اتفاق نظر وجود دارد. مؤلفه مسئولیت‌پذیری با بیشترین میانگین مهم‌ترین مؤلفه مدیریت جهادی است و بعدازآن مؤلفه شایسته‌سالاری در رتبه دوم اهمیت قرار دارد. مؤلفه خودباوری در رتبه سوم و درنهایت مؤلفه کار و تلاش مضاعف در رتبه آخر اهمیت قرار گرفته است.

مقاله تبیین عملکرد جهادی مدیران با تاکید بر قرآن کریم، نهج البلاغه و بیانات عالمانه آیت العظمی امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) نوشته آقایان مجید احمدی و علیرضا روستا با روش توصیفی از نوع همبستگی بوده و در سال ۱۴۰۰ انجام پذیرفته که یافته‌های این پژوهش نشان داد که مسئولیت و پاسخگویی مدیران، شایسته‌سالاری، التزام به تعهدات، روابط خوب و قوی مدیران با کارکنان، و نظارت مبتنی بر نیاز بر عملکرد جهادی مدیران تاثیر دارد.

مقاله بررسی تاثیر مدیریت جهادی بر عملکرد سازمانی کارکنان دانشگاه آزاد اسلامی نوشته خانم سیده نیلوفر شامرادی و آقای مجتبی معظمی با روش توصیفی-پیمایشی بوده و در سال ۱۴۰۰ انجام پذیرفته که نتایج پژوهش نشان می‌دهد که ارزش‌گرایی، روحیه جهادی و سازگاری بر مدیریت جهادی تأثیر معنادار و مثبتی دارند. همچنین کاهش تعارض بر عملکرد سازمانی کارکنان تأثیر مثبت و معناداری دارد. انگیزه کارکنان بر عملکرد سازمانی کارکنان تأثیر مثبت و معنادار دارد. ضمناً تأیید شد که شفافیت نقش بر عملکرد سازمانی کارکنان تأثیر معنادار و مثبت دارد.

مقاله رابطه مؤلفه‌های مدیریت جهادی در بیانات مقام معظم رهبری، با محبوبیت سردار سلیمانی و اولویت بندی آن‌ها نوشته خانم افسانه اکبری با روش تحقیق توصیفی از نوع دلفی و همبستگی بوده و در سال ۱۴۰۱ انجام پذیرفته که یافته‌ها نشان داد که ۵ مؤلفه از مؤلفه‌های مدیریت جهادی منتخب خبرگان پژوهش با محبوبیت سردار سلیمانی رابطه دارند و از میان مؤلفه‌های متعدد مدیریت جهادی از دیدگاه رهبر معظم انقلاب در محبوبیت سردار سلیمانی به ترتیب ابعاد خدمت با نیت الهی، تخصص، علم و درایت، شوق خدمت و روحیه خدمت‌گزاری بی‌منت، بصیرت و عدم غفلت از وجود دشمن، تداوم و استقامت در کار دارای اولویت‌های اول تا پنجم می‌باشند.

مقاله مؤلفه‌های مدیریت جهادی در بیانات امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) نوشته آقایان اصغر افتخاری، محمدعلی زرگرزاده و مهدی شمشیری با روش کیفی بوده و در سال ۱۳۹۷ انجام پذیرفته که هدف

این تحقیق، تبیین مؤلفه‌های مدیریت جهادی، برگرفته از بیانات عالمانه مقام معظم رهبری (مدظله العالی) و ارائه به جامعه مدیریتی کشور به‌منظور ترویج، به‌کارگیری و اجرایی کردن رهنمودهای ایشان در جامعه اسلامی است.

همانطور که در پیشینه پژوهش دیده می‌شود پژوهش‌هایی در خصوص مدیریت جهادی توسط پژوهشگران مختلف صورت گرفته است، اما پژوهش پیش رو به واکاوی شاخصه‌های مدیریت جهادی در گام دوم انقلاب اسلامی با تاکید بر منظومه فکری امام خامنه‌ای (مدظله العالی) می‌پردازد.

مبانی نظری پژوهش

مدیریت

مدیریت فراگرد به‌کارگیری موثر و کارآمد منابع مادی و انسانی بر مبنای یک نظام ارزشی پذیرفته شده است که از طریق برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، بسیج منابع و امکانات، هدایت و کنترل عملیات برای دستیابی به اهداف تعیین شده، صورت می‌گیرد (رضائیان، ۱۳۹۵: ۸). مدیریت سابقه‌ای بس دیرینه دارد و بر سبب تاریخ ملل باستانی مانند مصر، چین، ایران، روم و یونان نشان می‌دهد بدون وجود مدیریت دقیق امکان اداره امپراطوری‌های عظیم در این سرزمین‌ها وجود نداشته است (حاتمی و سردی، ۱۴۰۰: ۳). مدیریت فرآیندی است که به وسیله آن پوشش‌های فردی و گروهی به منظور نیل به هدف مشترک هم‌آهنگ می‌شود (مقدس و صادق پور، ۱۳۷۷: ۵۰). مدیر را می‌توان به عنوان فردی توصیف کرد که بر دیگران اثر می‌گذارد و آنان را به فعالیت در جهت دستیابی به هدف یا اهداف خاصی، سوق می‌دهد.

مدیریت اسلامی

مدیریت اسلامی هنر و علم به‌کارگیری صحیح افراد و امکانات در جهت وصول اهداف سازمانی است، به نحوی که با موازین شرع مغایرت نداشته باشد (نبوی، ۱۳۹۲: ۳۳). مدیریت خدمت است نه حکومت، در بینش اسلامی، مدیر اسلامی هرگز مدیریت را برای حاکمیت خویش نمی‌خواهد؛ زیرا در چنین صورتی او حاکم است نه خادم. مدیریت قبل از اینکه ریاست باشد، خدمتگزاری است. چنانکه حضرت علی (ع) می‌فرماید: «... به خدا قسم این کفش کهنه و پر از وصله نزد من از حکومت بر شما محبوب‌تر است و بدین دلیل حکومت را پذیرفته‌ام که حق را ثابت کنم و باطل

را از میان بردارم (نهج البلاغه، خطبه ۳۳). امام رضا (ع) در این باره می‌فرماید: والی مسلمین، همانند ستون وسط خیمه است که اولاً، تمام بار سقف بر روی آن استوار است و ثانیاً، مانند نقطه مرکزی دایره شعاعش نسبت به همه جوانب یکسان است، به طوری که هر کس در هر زمان و از هر طرف که اراده کند به آن دسترسی دارد (مجلسی، ۱۴۰۳: ۱۶۵/۴۹).

مدیریت جهادی

مدیریت جهادی را می‌توان فرایند کار و تلاش با نیت الهی و مبتنی بر علم و درایت، در به کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی جهت مبارزه با دشمن و رفع موانع حرکت به جلو در تمامی عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی، علمی، اقتصادی، سیاسی با هدف گذاری، برنامه ریزی، سازماندهی، هدایت و کنترل جهت نیل به اهداف، بر اساس فرهنگ جهادی اسلام تعریف نمود (رشیدزاده، ۱۳۹۳: ۲۲۴). مدیریت جهادی را می‌توان یکی از مفاهیم جدید در علم مدیریت دانست که متناسب با شرایط اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی کشور ایران است (فرزاد و کاوسی، ۱۴۰۰: ۴۳). مدیریت جهادی در واقع سبکی برخاسته از تفکر بومی و متناسب با مقتضیات فرهنگی و اجتماعی ماست که شاید در مکاتب دیگر، مدیریت هم تعالیم مشابهی داشته باشد، لیکن این تعالیم تکنیکی و تجربی است؛ یعنی شیوه و روش و مدل کار است که در جوامع انسانی تفاوت چندانی با هم ندارد، اما هر کدام از این سبک‌ها، کارایی‌های مختلفی دارند و شدت و ضعف اثر آن‌ها در فرهنگ‌های متفاوت، فرق می‌کند. به نظر می‌رسد اگر مطالبه رهبری معظم انقلاب حضرت امام خامنه‌ای (مدظله العالی) همان مفهوم آشنای مدیریت اسلامی بود، نیازی به استفاده از اصطلاح کمتر شناخته‌شده مدیریت جهادی نبود، لذا به نظر می‌رسد مقوله مدیریت جهادی معنایی اخص از مدیریت اسلامی داشته باشد.

بیانیه گام دوم انقلاب

گام دوم انقلاب بیانیه‌ای است که از سوی مقام معظم رهبری به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی در تاریخ ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ صادر گردیده و در آن برای استمرار راه انقلاب اسلامی ایران به تبیین دستاوردهای چهل سال گذشته می‌پردازد. در این بیانیه امام خامنه‌ای (مدظله العالی) با هدف جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ توصیه‌هایی ارائه می‌دهد (نوری گلجایی و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۷).

ضرورت و اهمیت مدیریت

از آنجا که انسان طبعاً اجتماعی خلق شده است و در زندگی اجتماعی تحت تأثیر طبیعت و فطرت خود می‌باشد، بخش مهمی از سعادت خویش را در سایه چنین کششی جستجو می‌کند. یکی از ارکان زندگی اجتماعی مدیریت است، زیرا در اجتماع منافع و مقاصد افراد و سرنوشت اشخاص با یکدیگر ارتباط و اشتراک پیدا می‌کنند. مدیریت در جوامع بشری یکی از مهمترین عوامل توسعه به شمار می‌رود. چه بسیار کشورهایی بوده اند که به لحاظ منابع مالی و انسانی و وضعیت مطلوبی داشتند اما به دلیل عدم مدیریت صحیح و عدم استفاده مطلوب از این منابع به آن درجه از توسعه یافتگی مورد نظر نرسیده اند (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۵: ۲۱/۱۰). مدیران برای بکارگیری افراد لازم است نوع تعامل با آنان را مشخص نمایند و از طریق همین تعامل است که افراد به کار گرفته می‌شوند (آقایروز و رستمی نیا، ۱۳۹۹: ۱۶۲). امام علی (ع) از جمله وظایف اساسی مدیر و رهبر را تحقق رفاه عمومی دانسته اند (حسن زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۲). دین مبین اسلام دارای چنان نظام ارزشی منسجمی می‌باشد که مدیریت مدیران را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد و به حرکت آن‌ها جهت می‌دهد. اسلام در مورد تمام جنبه‌های زندگی انسان از جمله رهبری جامعه و مدیریت خرد سخن دارد و بالاترین نقش آن به عنوان یک دین، تأثیرگذاری از طریق نظام ارزشی است (مصباح یزدی، ۱۳۸۵: ۲۶۴).

تفاوت مدیریت جهادی و مدیریت غربی

تفاوت اصلی مدیریت جهادی با سایر نظام‌های مدیریتی در پیش فرض‌ها و مبانی فکری و عقیدتی آن است. در این نظام مدیریتی، احکام دین مبین اسلام به عنوان راهبردی برای زندگی و شاخصی برای سنجش حیات مطلوب در نظر گرفته شده است. تفاوت دو مدیریت غربی و جهادی در این است که مدیریت غربی بیشتر به رفتار اجتماعی منحصر می‌شود، اما مدیریت جهادی قبل از رفتار اجتماعی، بر اخلاق انسانی حساسیت دارد. در مدیریت‌های غربی گفته می‌شود که مدیر باید دل نیروهایش را به دست بیاورد. اگر این نیروها احساس بیگانگی کنند، منافع تشکیلات را منافع خود نمی‌دانند. بنابراین برای همراهی نیروها در راستای منافع شرکت، باید برای آن‌ها احترام قائل شد. این نحوه عملکرد نتیجه توجیه به رفتار اجتماعی است. مدیریت غربی، برای

استثمار بیشتر نیروها، دل آن‌ها را به دست می‌آورد. در مدیریت جهادی، علاوه بر آموزش، پرورش، مدیریت، نظارت و بازخواست، باید به فکر نیرو بود. نه تنها به دلیل رفتار اجتماعی، که به دلیل اخلاق انسانی و اسلامی، زیرا ما همه انسان و بنده خداوند هستیم. در ست است که یکی فرمان می‌دهد و دیگری فرمان می‌برد، اما در واقع با هم برادر هستیم. همان‌طور که نگران حقوق و منافع خود هستید، باید نگران منافع نیروهای خود باشید. اگر این‌گونه رفتار کنیم، آن‌ها بیشتر کار خواهند کرد، اما توجه داشته باشید که نباید برای اینکه بیشتر کار کنند، این‌گونه رفتار کنید. در واقع غرض غیر از نتیجه است. غرض منظور، نیت و انگیزه مدیر است. نتیجه یا فایده خروجی کار است، ولو اینکه هدف اصلی نبوده باشد. تفاوت دیگر این است که در مدیریت غربی، انسان وسیله است، اما در مدیریت اسلامی و جهادی، انسان هدف است. در این مدیریت، رشد انسان هدف است، زیرا انسان اصالت دارد. خدا می‌فرماید کل عالم آفریده شده است که آدم تربیت شود. فلسفه آفرینش عالم همین است. تفاوت دیگر این است که در مدیریت غربی، هدف فقط آسایش است. هدف مدیریت اسلامی و جهادی، قبل از آسایش، کمال و آرامش است. در تفکر غربی، تعلیم لیاقت هدف است. در تفکر اسلامی علاوه بر لیاقت و حتی قبل از لیاقت، فضیلت مورد توجه است. در مدیریت جهادی کار و اهداف سازمان و وظایف و مسئولیت‌های فردی و گروهی هم با دقت دنبال و با متخلفان و سوءاستفاده‌کنندگان برخورد می‌شود (جاجرمی زاده، ۱۳۸۸: ۲۵).

روش پژوهش

این پژوهش بر حسب نوع داده‌های استفاده شده کیفی، بر حسب نتیجه، توسعه‌ای و بر حسب هدف، پژوهشی اکتشافی است. این تحقیق از نوع تحقیقات نظری است که در آن محقق بدون داشتن یک هدف کاربردی خاص، صرفاً برای توسعه دانش به مطالعه می‌پردازد. این تحقیق با توجه به ضرورت استنباط از مهمترین منبع روایی در زمینه مدیریت جهادی (بیانات مقام معظم رهبری)، ابتدا روش اسنادی و مطالعه نظری به کار گرفته شد. در ادامه از بین راهبردهای متنوع پژوهش کیفی، از راهبرد تحلیل مضمون با سبک اترید-استرلینگ بهره‌برده شده است. برای انجام نظام مند مراحل تحلیل مضمون از نرم افزار MAXQDA که یک نرم افزار تحلیل کیفی است، استفاده شد. واحد تحلیل در این پژوهش سخنان و بیانات مقام معظم رهبری امام خامنه‌ای (مدظله العالی) مرتبط با

شاخصه های مدیریت جهادی در گام دوم انقلاب می باشد. تلاش شده است با رویکرد استقرایی داده های مرتبط استخراج شود و در قالب جدول ارائه گردد و سپس مفاهیم مرتبط توسط عبارتی کوتاه و توصیف کننده (کد) بیان شده است.

جدول ۱: بخشی از مضامین اصلی استخراج شده از بیانات امام خامنه‌ای (مدظله العالی)

در خصوص شاخصه‌های مدیریت جهادی در گام دوم انقلاب

بیانات امام خامنه‌ای (متن/مضمون)	مضمون اولیه (اصلی)	مضمون سازمان دهنده
داشتن نیت الهی برای خدمت به مردم به عنوان بندگان خدا و حل مشکلات آن‌ها، و انس با قرآن و دعا، توصیه ایشان به هیات دولت. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت به تاریخ ۱۳۹۶/۰۶/۰۴	انس با قرآن و دعا کمک به بندگان الهی	نیت الهی خدمت به مردم
برای شکوفایی اقتصاد کشور، به کاری احتیاج داریم که هم مجاهدانه باشد، هم عالمانه باشد. با تبلی، با بی‌حالی، کم‌انگیزگی، مسئله‌ی اقتصاد کشور حل نخواهد شد. کار جهادی باید انجام بگیرد، مدیریت‌های جهادی باید بر مسائل اقتصادی کشور احاطه داشته باشند، تصمیم‌گیری کنند؛ کار جهادی. کار جهادی یعنی کاری که هم در آن تلاش هست، خستگی‌ناپذیری هست، هم اخلاص هست؛ انسان می‌فهمد که برای خودش، برای پُر کردن کیسه خودش کار نمی‌کند، دارد برای مردم کار می‌کند، برای خدا کار می‌کند؛ هم این، و هم عالمانه؛ بیانات مقام معظم رهبری در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی به تاریخ ۱۳۹۸/۰۱/۰۱	عزم راسخ اراده محکم تلاش گر	مقاوم سر سختی عمل مجاهدانه
حفظ انگیزه، حفظ هوشیاری، حفظ وحدت، زدودن هر پسماند خطرناک، کار فرهنگی بصیرت‌افزا و خلاصه، آمادگی‌های همه‌جانبه نباید فراموش شود. پاسخ مقام معظم رهبری به نامه سرلشکر قاسم سلیمانی ۳۰/۰۸/۱۳۹۶	هوشیاری بیش	روشن بینی دوراندیشی

پر کاری	شب و روز نشناختن	پرکاری، با تدبیر حرکت کردن، شب‌وروز نشناختن و دنبال کار را گرفتن، این معنای مدیریت جهادی است. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مردم آذربایجان شرقی به تاریخ ۱۳۹۶/۱۱/۲۹
حرکت کردن توام با تدبیر	دنبال کار را گرفتن	
شناخت هدف دشمن	شناخت تهدیدات دشمن	دشمن می خواهد جوان های کشور ما بی انگیزه باشند، بی ایمان باشند، بی امید باشند، اسیر شهوات باشند، تنبل باشند، بی کاره باشند، تق بزنند، کار نکنند، دچار اعتیاد باشند، شکننده باشند؛ جوان های کشور را این جور می خواهند. هدف کارهایی که دارند روی جوان های ما انجام می دهند اینها است؛ درست نقطه مقابل آن چیزی که ما لازم داریم. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با بسیجیان به تاریخ ۱۳۹۸/۰۹/۰۶
عدم پذیرش استکبار	چهره واقعی دشمن	

جدول ۲: بخشی از مضامین سازمان دهنده و کدهای مربوطه استخراج شده از بیانات امام خامنه‌ای (مدظله العالی)

در خصوص شاخصه های مدیریت جهادی در گام دوم انقلاب

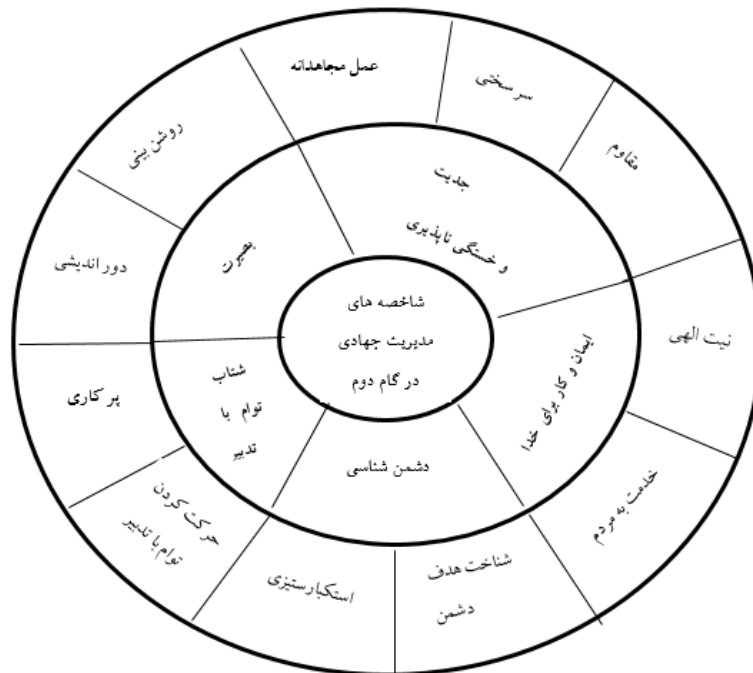
ردیف	مضامین سازمان دهنده	کدهای مربوطه به بیانات رهبری
۱	نیت الهی	۱۳۹۴/۲/۶، ۱۴۰۰/۱۰/۱۱، ۱۳۹۷/۱۲/۱۹، ۱۴۰۱/۶/۸، ۱۴۰۲/۶/۲۹
۲	خدمت به مردم	۱۳۹۰/۱۲/۳، ۱۳۹۲/۴/۲۳، ۱۳۹۲/۶/۶، ۱۳۹۴/۲/۶
۳	مقاوم	۱۴۰۰/۴/۲۸، ۱۴۰۱/۴/۱۷، ۱۴۰۱/۳/۱۴، ۱۴۰۲/۱۰/۱۹، ۱۴۰۲/۱۰/۲
۴	سرسختی	۱۳۹۸/۷/۲۱، ۱۳۹۸/۱۲/۱۲، ۱۳۹۸/۱۱/۱۶، ۱۳۹۸/۹/۶، ۱۳۹۹/۴/۲۲
۵	عمل خالصانه	۱۳۹۵/۶/۳۰، ۱۴۰۰/۱۰/۱۱، ۱۳۹۵/۲/۱۳، ۱۳۹۶/۸/۲۲، ۱۳۹۷/۷/۳۰
۶	روشن بینی	۱۴۰۱/۸/۸، ۱۴۰۱/۱۰/۱۹، ۱۴۰۲/۶/۲۹، ۱۴۰۲/۱۱/۱۶، ۱۴۰۲/۱۰/۱۳
۷	دور اندیشی	۱۳۹۱/۳/۲۴، ۱۳۹۴/۴/۲۰، ۱۳۹۸/۳/۱، ۱۳۹۵/۶/۳، ۱۳۹۷/۲/۱۹
۸	پر کاری	۱۳۹۸/۱/۱، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲، ۱۴۰۰/۴/۷، ۱۴۰۲/۵/۲۶، ۱۴۰۲/۴/۲۱
۹	حرکت توام با تدبیر	۱۳۸۵/۷/۱۸، ۱۳۸۸/۶/۲۴، ۱۳۸۸/۱۱/۱۳، ۱۳۹۲/۸/۲۹، ۱۳۹۵/۶/۳۰
۱۰	شناخت هدف دشمن	۱۳۹۸/۱۰/۱۸، ۱۳۹۹/۱/۳، ۱۴۰۱/۷/۲۲، ۱۴۰۰/۱۲/۲۱، ۱۴۰۲/۶/۲۰، ۱۴۰۲/۵/۲۶
۱۱	استکبارستیزی	۱۴۰۱/۹/۵، ۱۴۰۱/۶/۸، ۱۴۰۱/۱۱/۱۹، ۱۴۰۲/۱/۲۹، ۱۴۰۱/۲/۶

جدول ۳: مضامین فراگیر در شاخصه‌های مدیریت جهادی در گام دوم انقلاب

مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر	شاخصه‌های مدیریت جهادی در گام دوم انقلاب
نیت الهی	ایمان و کار برای خدا	
خدمت به مردم		
پر کاری	شتاب توأم با تدبیر	
حرکت کردن توأم با تدبیر		
روشن بینی	بصیرت در انجام امور محوله	
دوراندیشی		
مقاوم	جدیت و خستگی ناپذیری	
سرسختی		
عمل مجاهدانه		
شناخت هدف دشمن	دشمن شناسی	
استکبارستیزی		

ترسیم الگو

بعد از مراحل کدگذاری، انتخاب مضامین اصلی و سازمان دهنده و فراگیر، ترسیم الگوی شاخصه‌های مدیریت جهادی در گام دوم انقلاب با توجه به بیانات امام خامنه‌ای (مدظله العالی) در شکل ذیل ارائه شده است.

شکل ۱: مدل شاخصه‌های مدیریت جهادی در گام دوم انقلاب

شاخصه‌های مدیریت جهادی در گام دوم انقلاب اسلامی در منظومه فکری امام خامنه‌ای (مدظله العالی) مطالعه تاریخ گذشتگان، ما را به نقش و تاثیر مدیریت در ارتقاء و یا انحطاط ملت‌ها واقف می‌گرداند چه بسیارند ملت‌های که، از نظر امکانات مادی و زمینه‌های مساعد فکری و مایه‌های غنی فرهنگی هیچ کمبودی نداشتند، ولی بخاطر نداشتن مدیری مدبر و رهبری آگاه که بتواند با برنامه‌ریزی صحیح و سازمان‌دهی محکم، از نیروهای موجود در جهت هدف استفاده کند، در سراشیبی سقوط و شکست قرار گرفتند. مدیریت جهادی یک رویکرد ساده نیست بلکه این نوع مدیریت دارای شاخصه‌هایی بسیار زیادی است که باید با مراجعه به سخنان مقام معظم رهبری مورد تحلیل و بررسی قرار بگیرد. لذا می‌توان گفت مدیریت جهادی، نرم‌افزاری برای پیاده‌سازی اهداف گام دوم انقلاب در سطوح مدیریتی کشور در دهه‌های پیش‌رو است. با تلاش صورت گرفته و تحلیل متون سخنان مقام معظم رهبری در چارچوب نظری یاد شده، شاخصه‌های مدیریت جهادی در گام دوم

انقلاب اسلامی استخراج شده است که شامل ایمان و کار برای خدا، جدیت و خستگی ناپذیری، بصیرت در انجام امور محوله، شتاب توأم با تدبیر، انجام کارها مبتنی بر علم و دشمن شناسی می باشد که به تبیین هر کدام از آنها می پردازیم.

۱- ایمان و کار برای خدا

در مورد معنای ایمان گفته شده است: ایمان عبارت از جای گیرشدن اعتقاد در قلب و از امن گرفته شده، گویی مومن به آن چه بدان ایمان پیدا کرده، امنیت و مصونیت نمی دهد که در آن مورد دچار شک و تردید نمی شود، چرا که شک و تردید آفت اعتقاد است (طباطبایی، ۱۳۷۴). اولین ویژگی یک مدیر اسلامی موحد بودن و ایمان وی به قادر یکتا ست. در نظام اسلامی مدیریت ها به کسانی واگذار می شود که در بعد اندیشه و عمل، اسلام را قبول داشته باشند و این گونه انسان ها را با اوصاف و عناوینی همچون صالحین، متقین، صادقین و... می شناسیم. در جامعه اسلامی اساسی ترین شرط برای یک مدیر، ایمان به خدای متعال، پیامبر اکرم (ص) و روز معاد است (احمدی، ۱۳۹۵: ۱۳۳). در واقع آنچه ملاک گزینش مدیران در نظام اسلامی است خصایص برتر آنها نسبت با دیگران است که از مهمترین آنها ایمان به قادر مطلق، اطاعت از دستورات دینی و عمل به واجبات و دوری از محرّمات است. مدیری که از وظایف خطیر و حساس او هدایت افراد است در وهله اول خود باید عامل باشد و این ممکن نخواهد بود مگر به سبب ایمان و اعمال صالحه.

رهبر معظم انقلاب امام خامنه ای (مدظله العالی) در خصوص ایمان و کار برای خدا توصیه هایی خطاب به رئیس جمهور و اعضای هیات دولت بیان کردند که «داشتن نیت الهی برای خدمت به مردم به عنوان بندگان خدا و حل مشکلات آنها»، و «انس با قرآن و دعا» از توصیه های ایشان بود (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با رئیس جمهور و اعضای هیات دولت به تاریخ ۱۳۹۶/۰۶/۰۴).

۲- جدیت و خستگی ناپذیری

خستگی ناپذیر بودن در کارها، به خاطر تامین منافع مردم و ملت کار کردن، استقامت داشتن در مسائل و مشکلات از جمله ویژگی های یک مدیر جهادی است. همواره فرمایشات مقام معظم رهبری تعیین کننده و راهگشا بوده و اظهارات ایشان ریل گذار حرکت های کشور بوده است. اما ایشان درباره نحوه رویارویی مسئولان با مسائل اقتصادی کشور جهت کاهش مشکلات معیشتی مردمی، دلیل بسیار مهم مدیریت خستگی ناپذیر را مطرح کردند. اصولاً کلمه جهاد، کار زیاد و

فراوان را به ذهن متبادر می‌کند. کار فوق‌العاده و زیاد از نظر رهبری، کار جهادی و مبتنی بر روحیه جهاد است. مدیر جهادی کار را با جدیت، شوق و خستگی ناپذیری انجام می‌دهد. همچنان که مرور حوادث سال‌های ابتدایی انقلاب اسلامی و بازخوانی آن چیزی است که بر بعضی مدیران اوایل انقلاب گذشته است (صفایی حائری، ۱۳۷۹: ۶۵). البته بدیهی است که ضمانت موفقیت و پشتوانه هر گام بلندی، بررسی‌های علمی و داشتن برنامه صحیح است که مدیر جهادی از آنها برخوردار است (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۷: ۶۹).

امام خامنه‌ای در این خصوص اشاره دارند که برای شکوفایی اقتصاد کشور، به کاری احتیاج داریم که هم مجاهدانه باشد، هم عالمانه باشد. با تبلی، با بی‌حالی، کم‌انگیزگی، مسئله‌ی اقتصاد کشور حل نخواهد شد. کار جهادی باید انجام بگیرد، مدیریت‌های جهادی باید بر مسائل اقتصادی کشور احاطه داشته باشند، تصمیم‌گیری کنند؛ کار جهادی. کار جهادی یعنی کاری که هم در آن تلاش هست، خستگی ناپذیری هست، هم اخلاص هست؛ انسان می‌فهمد که برای خودش، برای پُر کردن کیسه خودش کار نمی‌کند، دارد برای مردم کار می‌کند، برای خدا کار می‌کند؛ هم این، و هم عالمانه؛ یعنی بنشینند و با موازین علمی، با شیوه دقیق عالمانه راه‌های صحیح را پیدا کنند؛ هم باسواد باشند، کارآمد باشند، هم امکانات گوناگونی داشته باشند؛ اینها بنشینند کار کنند؛ اقتصاد کشور قطعاً شکوفایی پیدا خواهد کرد (بیانات مقام معظم رهبری در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی به تاریخ ۱۳۹۸/۰۱/۰۱).

۳- بصیرت در انجام امور محوله

بصیرت از واژه‌های پرمحتوا و با اعتبار و ارزش دینی و دارای احترام و قداست در فرهنگ اسلامی و علوی است. برخورداری از بصیرت در تمام عرصه‌های زندگی الزامی است، اما در برخی عرصه‌ها ضروری‌تر به نظر می‌رسد مثل داشتن بینش و بصیرت مدیران در مدیریت؛ مدیر در جهان متحول و متغیر کنونی علاوه بر دانش مدیریت، نیازمند روشن بینی و بصیرت و بینشی است تا او را قادر سازد در هر موقعیت نقش مقتضی را ایفا نماید. جامعه بدون بصیرت کور است و همچون کوران، اعمال متناقضی از خود نشان می‌دهد، هرگز قابل اعتماد نیست. در حساس‌ترین لحظات به خاطر عدم درک موقعیت خود، پیشوای بصیرش را تنها می‌گذارد. بصیرت، یکی از مهم‌ترین ملزومات مدیریت می‌باشد. مدیر مسلمان باید هم خود از بصیرت و ژرف‌نگری کامل

برخوردار باشد و هم پیروانش را با بصیرت به سوی اهداف تعیین شده هدایت نماید. وسعت دید و آگاهی مدیر جامعه اسلامی باید به قدری باشد که حتی دنباله توطئه و توطئه‌گران را بشناسد و علیه آنان تصمیم درست و قاطع بگیرد: فشرد بهم من خلفهم (انفال: ۵۷).

امام خامنه‌ای در خصوص روحیه بصیرت اشاره می‌کند که: حفظ انگیزه، حفظ هو شیاری، حفظ وحدت، زدودن هر پسماند خطرناک، کار فرهنگی بصیرت‌افزا و خلاصه، آمادگی‌های همه‌جانبه نباید فراموش شود (پاسخ مقام معظم رهبری به نامه سرلشکر قاسم سلیمانی ۳۰/۰۸/۱۳۹۶).

۴- شتاب توام با تدبیر

تدبیر و برنامه‌ریزی در امور زندگی، از مواردی است که عقل آن را لازم می‌داند و ائمه اطهار (ع) نیز سفارشاتى به این امر فرموده‌اند. تدبیر در لغت به دور اندیشی معنا شده است تدبیر به موقع و شتاب در انجام کار، ضامن موفقیت مدیر جهادی در وظایف محوله است (فیروزآبادی، ۱۳۹۰: ۸۱).

امام خامنه‌ای در خصوص شتاب توام با تدبیر اشاره می‌کند پرکاری، با تدبیر حرکت کردن، شب‌وروز نشناختن و دنبال کار را گرفتن، این معنای مدیریت جهادی است (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مردم آذربایجان شرقی به تاریخ ۱۳۹۶/۱۱/۲۹).

۵- دشمن شناسی

یکی از ارزش‌های مورد نظر شیعه، عدم پذیرش استکبار و سلطه کافران است، بنابراین شیعیان و مومنان نباید سلطه و استکبار کافران را بر خود بپذیرند بلکه باید در مقابل استکبار و سلطه کافرین بایستند و مقاومت کنند (مسعودنیا و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۹). دشمن شناسی، معرفی چهره واقعی دشمن، استراتژی، بررسی اصول و مبانی مبارزه با دشمن است. دشمن شناسی، شناخت هدف و تشخیص مسیر و شناسایی کارکرد دشمن از راهبردهای کاربردی بصیرت است تا بر این اساس استراتژی تقابل به هنگام با دشمن همراه با تفکر و راهکارهای نظری و عملی تقابل تدوین و اجرایی شود. طبیعی است، جامعه‌ای که نتواند دشمن خود را بشناسد و از تهدیدهای او اطلاع پیدا کند، نمی‌تواند برای مقابله با او برنامه‌ریزی صحیحی داشته و سیاست دفاعی مناسبی اتخاذ کند. به همین جهت، دشمن شناسی در رهنمودهای رهبری، جایگاه ویژه‌ای داشته و ایشان یکی از شاخصه‌های مدیریت جهادی را دشمن شناسی می‌دانند.

ایشان در خصوص دشمن شناسی می‌فرمایند: دشمن می‌خواهد جوان‌های کشور ما بی‌انگیزه باشند، بی‌ایمان باشند، بی‌امید باشند، اسیر شهوات باشند، تنبل باشند، بی‌کاره باشند، تق‌بزنند، کار نکنند، دچار اعتیاد باشند، شکسته باشند؛ جوان‌های کشور را این‌جوری می‌خواهند. هدف کارهایی که دارند روی جوان‌های ما انجام می‌دهند اینها است؛ درست نقطه مقابل آن چیزی که ما لازم داریم (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با بسیجیان به تاریخ ۱۳۹۸/۰۹/۰۶).

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی ایران با پشت سر گذاشتن فراز و نشیب‌های بسیار، به مرحله‌ای از تکامل رسیده که امروز در معادلات جهانی به‌عنوان یک قطب تعیین‌کننده ایفای نقش می‌کند. مدیریت در تفکر اسلامی از اصول اعتقادات آن سرچشمه می‌گیرد، بدین معنی که در تمام سطوح آن تقوا و ایمان رعایت می‌شود. وقتی سخن از مدیریت در اسلام می‌شود منظور، اداره کردن امور در تمام سطوح فردی و اجتماعی است. پر واضح است که با توجه به اهمیت وافر و کارگشا بودن مدیریت جهادی جهت استحکام ساختار درونی قدرت کشور و نیز قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران، چنین سبک از مدیریت بسیار لازم و ضروری است و عدم توجه به آن ما را دچار مشکلات جبران‌ناپذیری خواهد کرد. لذا راه برون‌رفت از مشکلات فعلی کشور، داشتن مدیریت جهادی و تربیت انقلابی است. در مدیریت جهادی، به کارگیری موثر و کارآمد و سازماندهی نیروی انسانی از طریق علم و هنر و قوانین مدیریت برای نیل به هدف‌های مطلوب در چارچوب نظام ارزشی موجود که همان اسلام ناب محمدی (ص) است، می‌باشد. مدیریت جهادی مصداق مدیریتی است که در آن، فرهنگ سازمانی در راستای تحقق اهداف سازمان شکل پیدا کرده است و اهداف سازمان نیز در جهت نیازها و ارزش‌های محیطی قرار دارند. تجربه دفاع مقدس به ما نشان داد که مدیریت جهادی برای تحقق غیرممکن‌ها کارآمد است. با بررسی‌های به عمل آمده مشخص گردید که برای تحقق مدیریت جهادی در سطح جامعه نه تنها کارگزاران به عنوان عاملیت باید مدیریت جهادی را در خود نهادینه سازند، بلکه ساختارهای حاکم نیز بر مبنای مدیریت جهادی بوده، به طوری که نه تنها ساختار حاکم موجب تشویق و حمایت از افرادی گردد که دارای روحیه جهادی بوده، بلکه موجب گردد تا سایر کارکنان را به این امر سوق دهد.

در این مقاله با استفاده از روش تحلیل مضمون، داده‌های حاصل از بیانات امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) را مفهوم‌سازی کرده‌اند. بر اساس آن مفاهیم، مضامین اولیه (انس با قرآن و دعا، کمک به بندگان الهی، عزم راسخ، اراده محکم، تلاش گر، هوشیاری، بیش، شب و روز نشناختن، دنبال کار را گرفتن، شناخت تهدیدات، چهره واقعی دشمن) و مضامین سازمان دهنده (نیت الهی، خدمت به مردم، مقاوم، سرسختی، عمل مجاهدانه، روشن بینی، دور اندیشی، پرکاری، حرکت توأم با تدبیر، شناخت هدف دشمن، استکبارستیزی) و مضامین فراگیر به دست آمد. در نهایت، با ترکیب و ادغام مضامین فراگیر نزدیک به هم پنج بعد ایمان و کار برای خدا، جدیت و خستگی ناپذیری، بصیرت در انجام امور محوله، شتاب توأم با تدبیر، دشمن شناسی با تاکید بر اندیشه امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) استخراج گردید.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
نهج البلاغه.
آقا پیروز، علی و رستمی نیا، محمد اسمعیل (۱۳۹۹). رهبری کارکنان سازمان بر اساس آموزه‌های علوی و اعتبار سنتی آن، نهج البلاغه، ۱۹(۳)، ۱۶۱-۱۹۶.
احمدی، مسعود (۱۳۹۵). مدیریت اسلامی، تهران: انتشارات پژوهش‌های فرهنگی.
افتخاری، اصغر؛ زرگزاده، محمدعلی؛ شمشیری، مهدی (۱۳۹۷). مولفه‌های مدیریت جهادی در بیانات امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، مدیریت نظامی، ۱۸(۲)، ۳۵-۱.
بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با رئیس‌جمهور و اعضای هیأت دولت به تاریخ ۱۳۹۶/۰۶/۰۴.
بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مردم آذربایجان شرقی به تاریخ ۱۳۹۶/۱۱/۲۹.
بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با مردم به تاریخ ۱۳۹۲/۱۰/۲۳.
بیانات مقام معظم رهبری در اجتماع مردم به تاریخ ۱۳۹۶/۰۸/۰۱.
بیانات مقام معظم رهبری در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی به تاریخ ۱۳۹۶/۰۱/۰۳.
بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با بسیجیان به تاریخ ۱۳۹۸/۰۹/۰۶.
بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران به تاریخ ۱۳۹۷/۱۱/۲۲.
جاجرمی زاده، محسن (۱۳۸۸). نقش مدیران جهادی در ترویج و توسعه فرهنگ و مدیریت جهادی، تهران: ناجا.
حاتمی، حمیدرضا و سرمدی، محمدرضا (۱۴۰۰). روابط انسانی در سازمان‌های آموزشی، تهران: دانشگاه پیام نور.
حسن‌زاده، مهدی؛ علیزاده طوسی، فریبا؛ مسکین نواز، مصطفی (۱۳۹۷). مدیریت رفتار سازمانی و رهبری بر مبنای آموزه‌های نهج البلاغه، همایش ملی مدیریت و کسب و کار الکترونیکی با رویکرد اقتصاد مقاومتی.
رشیدزاده، فتح‌الله (۱۳۹۳). فرماندهی و مدیریت جهادی در اندیشه فرماندهی معظم کل قوا، تهران: فارابی.
رضائیان، علی (۱۳۹۵). مبانی سازمان و مدیریت، تهران: انتشارات سمت.
صفایی حائری، رضا (۱۳۷۹). شاخصه‌ها و نشانه‌های وجدان کاری معیاری برای ارزیابی مدیر جهادی، تهران: نشر کوثر.

- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴). المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه: سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- علی پور، فاطمه (۱۴۰۰). واکاوی مولفه‌های تربیت انقلابی زمینه ساز تمدن اسلامی: پژوهشی مبتنی بر تحلیل مضمون بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، ۲(۱)، ۶۹-۱۰۰.
- فرزاد، محسن؛ کاوسی، اسماعیل (۱۴۰۰). مدیریت جهادی و نقش آن در ارتقای اثربخشی عملکرد کارکنان دانشگاه امام حسین، رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، ۱(۲)، ۶۳-۴۱.
- فیروزآبادی، حسن (۱۳۹۰). جهاد تا جهاد، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی (داعا).
- لطفی، میثم و سعدآبادی، حسن (۱۳۹۳). پژوهشی پدیدار شنا سانه برای فهم جوهره مدیریت جهادی، راهبرد فرهنگ، ۷(۲۸)، ۹۱-۱۲۲.
- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۴). بحارالانوار، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.
- مسعودنیا، حسین، علی حسینی، علی و محمدفر، نجات (۱۳۹۳). نقش فرهنگ سیاسی شیعه در میزان قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران، مطالعات راهبردی بسیج، ۱۷(۶۳)، ۵۱-۲۷.
- مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۸۵). پیش نیازهای مدیریت اسلامی، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- مقدس، جلال و ابوالفضل صادق پور (۱۳۷۷). نظریه سازمان، مدیریت و علم مدیریت، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۷۵). پیام قرآن روش تازه ای در تفسیر موضوعی قرآن، قم: مدرسه امیرالمومنین (ع).
- نبوی، محمد حسن (۱۳۹۲). مدیریت اسلامی، قم: موسسه بوستان کتاب.
- نوری گلجایی، عبدالله، باقی، علی و سرافراز، محمود (۱۴۰۱). الگوی ساخت یابی مدیریت جهادی با تاکید بر بیانیه‌ی گام دوم انقلاب اسلامی، پژوهشنامه فرهنگ و معارف دینی، ۲(۲)، ۴۲-۲۵.